ÖZBEKISTON RESPUBLIKASI
TA'LIM VA ILM-FAN VAZIRLIGI

Samarqand davlat veterinariya meditsinasi, çorvaçilik va biotexnologiyalar universiteti

Biotexnologiya va ekologiya fakulteti

«Iqlim özgarişlari va dorivor ösimliklar» kafedrasi

60811100-Dorivor ösimliklarni yetiştiriş va qayta işlaş texnologiyasi ta'lim yönalişi uçun

Xalq tabobati dorivor ösimliklari fanidan «Oğriqni qoldiruvçi şifobaxş giyohlar»
mavzusidagi amaliy maşğulot darsi böyiça

OÇIQ DARS

Işlanmasi

Samarqand – 2026

Tuzuvçi:

M.E. Şukurova «Iqlim özgarişlari va dorivor ösimliklar» kafedrasi b.f.f.d., Phd.

Taqrizçilar:

Kasimova Ş. Çorvaçilik va texnologiyalar fakulteti, Ösimlikşunoslik va yem-xaşak yetiştiriş kafedrasi v.b dotsenti.

Abdullayeva Y. Biotexnologiya va ekologiya fakulteti, Biotexnologiya kafedrasi v.b dotsenti.

« Oğriqni qoldiruvçi şifobaxş giyohlar » amaliy darsining öqitiş texnologiyasi

Vaqt: 80 daqiqa	*Talabalar soni:7 nafar*
Öquv maşğulotining şakli	Amaliy maşğulot
Amaliy maşğulotining rejasi	1.Oğriqni qoldiruvçi şifobaxş giyohlar haqida umumiy ma'lumot. 2.Qoqi va qalampir yalpizning morfologik tuzilişi. 3.Dorivor ösimliklarning kimyoviy tarkibi va biologik faol moddalari. 4.Dorivor xomaşyo organlarini aniqlaş. 5.Ösimlik xomaşyosini yiğiş, quritiş va saqlaş usullari. 6.Dorivor ösimliklardan foydalaniş va xavfsizlik qoidalari.
Darsning maqsadi: . Talabalarda oğriqni qoldiriş xususiyatiga ega bölgan şifobaxş ösimliklar, ularning morfologik tuzilişi, biologik xususiyatlari, kimyoviy tarkibi, dorivor xomaşyosi va xalq tabobatida qöllanilişi haqida nazariy bilimlarni mustahkamlaş hamda ösimliklarni amaliy jihatdan aniqlaş, tavsiflaş va dorivor xomaşyosini örganiş könikmalarini şakllantiriş.	
Pedagogik vazifalar: • -maruza darsi davomida Qoqi tuzilişi, Talabalarga oğriqni qoldirişda qöllaniladigan şifobaxş ösimliklar haqida nazariy bilim beriş; • Oğriqni kamaytiruvçi dorivor ösimliklarning morfologik va biologik xususiyatlarini örgatiş; • Ösimliklarning dorivor xomaşyo sifatida foydalaniladigan qismlarini aniqlaş könikmalarini şakllantiriş; • Dorivor ösimliklar tarkibidagi biologik faol moddalar va ularning ahamiyatini tuşuntiriş; • Dorivor xomaşyoni yiğiş, quritiş, saqlaş va undan foydalaniş qoidalarini örgatiş; • Talabalarda dorivor ösimliklarni farqlaş, tahlil qiliş va mustaqil xulosa çiqariş malakalarini rivojlantiriş.	*Öquv faoliyati natijalari:* Talabalar: • oğriqni qoldirişda qöllaniladigan şifobaxş giyohlar haqida bilimga ega böladilar; • dorivor ösimliklarning morfologik va biologik xususiyatlarini tavsiflay oladilar; • yalpiz, moyçeçak, valeriana va oq tol kabi ösimliklarni taniy oladilar; • ösimliklarning dorivor xomaşyo sifatida işlatiladigan qismlarini farqlay oladilar; • dorivor ösimliklar tarkibidagi biologik faol moddalarni izohlay oladilar; • ösimlik xomaşyosini yiğiş, quritiş va saqlaş qoidalarini biladilar; • olingan bilimlar asosida dorivor ösimliklarni taqqoslaydi va amaliy xulosa çiqara oladilar.
Ta'lim usullari	• Aqliy hujum; • Savol-javob; • Tuşuntiriş va suhbat; • Körgazmali namoyiş etiş; • Amaliy kuzatiş va tahlil qiliş; • Guruhlarda işlaş; • Taqqoslaş va xulosa çiqariş; • Muammoli vaziyatlarni tahlil qiliş.
Ta'limni şakllantiriş şakli	• Guruhli işlaş; • Kiçik guruhlarda amaliy maşğulot bajariş; • Jamoaviy muhokama; • Dorivor ösimlik namunalari va gerbariylar asosida amaliy kuzatiş; • Mustaqil işlaş va natijalarni taqdim etiş.

Ta’lim vositalari	• Dorivor ösimliklarning tirik namunalari va gerbariylari; • Quritilgan dorivor ösimlik xomaşyolari; • Ösimliklarning rangli rasmlari va körgazmali jadvallar; • Lupa, pinset va Petri kosaçalari; • Tarqatma materiallar va amaliy topşiriqlar; • Kompyuter, proyektor va multimedia vositalari; • Darsliklar, öquv qöllanmalar va metodik materiallar.
Ta’lim beriş usullari	• Oğzaki bayon qiliş va tuşuntiriş; • Savol-javob orqali bilimlarni faollaştiriş; • Körgazmali namoyiş etiş; • Dorivor ösimlik namunalari asosida amaliy körsatiş; • Ösimliklarning morfologik belgilarini kuzatiş va taqqoslaş; • Amaliy topşiriqlarni mustaqil bajariş; • Guruhli muhokama va tahlil; • Özlaştirilgan bilimlarni nazorat qiliş va baholaş.
Monitoring va baholaş	• Talabalarning maşğulotdagi faolligi va iştirokini kuzatiş; • Oğriqni qoldiruvçi şifobaxş giyohlarni taniş va farqlaş könikmalarini nazorat qiliş; • Dorivor ösimliklarning morfologik belgilari va işlatiladigan qismlarini töğri aniqlaşini baholaş; • Amaliy topşiriqlarni bajariş va kuzatuv jadvallarini töldiriş sifatini tekşiriş; • Savol-javob orqali nazariy bilimlarini aniqlaş; • Guruhli işlar va mustaqil topşiriqlar natijalarini baholaş; • Maşğulot yakunida talabalar bilim va amaliy könikmalarini baholaş hamda xulosa qiliş.

Amaliy maşğulotning texnologik xaritasi

Iş bosqiçlari va vaqti	Faoliyat mazmuni	
	Ta'lim beruvçi	Ta'lim oluvçi
1 – bosqiç. Öquv maşğulotiga kiriş (10 daq.)	1.1.Salomlaşiş, davomatni aniqlaş, talabalar darsga tayyorgarligini tekşiriş. 1.2.Mavzuni mohiyati, uning maqsadi, öquv maşğulotidan kutilayotgan natijalar ma'lum qilinadi.	Eşitadi, yozib oladi.
2-bosqiç. Nazariy tayyorgarlik – 15 daqiqa	2.1. Talabalarning mavzu böyiça bilimlarini aniqlaş maqsadida dorivor ösimliklar haqida tezkor savol-javob ötkazadi (Aqliy hujum metodi, 1-ilova). 2.2. Qoqi va qalampir yalpizning tirik namunalari hamda gerbariylari asosida ularning morfologik belgilarini, dorivor organlarini aniqlaş böyiça amaliy işni taşkil etadi. 2.3. Talabalarga ösimliklarning morfologik xususiyatlarini kuzatiş, dorivor xomaşyo qismlarini farqlaş va natijalarni jadvalga yozib boriş böyiça körsatmalar beradi. 2.4. Talabalarning amaliy topşiriqlarni bajarişini nazorat qiladi, zarur hollarda yordam va yöriqnoma beradi. 2.5. Amaliy iş natijalarini muhokama qiladi, talabalar bilim va könikmalarini baholaydi hamda maşğulot yuzasidan xulosa çiqaradi.	2.1. Eşitadi. Öylaydi, javob beradi. 2.2. Sxema va jadvallar mazmunini muhokama qiladi. Savollar berib, asosiy joylarini yozib oladi. 2.3. Eslab qoladi, yozadi.
3-bosqiç. Amaliy iş – 35 daqiqa	3.1. Ösimlik namunalari va gerbariylarni tarqatadi. Morfologik belgilarni aniqlaş, xomaşyo organlarini tavsiflaş böyiça topşiriq beradi.	Ösimlik amunalarini kuzatadi, morfologik belgilarini aniqlaydi, jadvalni töldiradi.
4-bosqiç. Mustahkamlaş – 10 daqiqa	Savol-javob, FSMU va tezkor test orqali bilimlarni tekşiradi.	Javob beradi, öz fikrini asoslaydi, guruh işida qatnaşadi.
5-bosqiç. Yakuniy – 10 daqiqa	Maşğulotni yakunlaydi, talabalarni baholaydi, uy vazifasini beradi.	Öz faoliyatini baholaydi, xulosa çiqaradi va uy vazifasini yozib oladi.

Mavzu: Oğriqni qoldiruvçi şifobaxş giyohlar

Maşğulot maqsadi: Talabalarga oğriqni kamaytirişda an'anaviy ravişda qöllaniladigan dorivor ösimliklarning biologik va morfologik xususiyatlari, kimyoviy tarkibi, dorivor xomaşyo qismlari hamda farmatsevtik ahamiyati haqida bilim beriş. Ösimlik namunalarini aniqlaş, ularning xususiyatlarini taqqoslaş va dorivor xomaşyo bilan işlaş böyiça amaliy könikmalarni şakllantiriş.

Amaliy maşğulotning borişi

Mavzu rejasi

1. Oğriqni qoldirişda qöllaniladigan şifobaxş giyohlarning biologik va morfologik xususiyatlari.
2. Dorivor ösimliklarning kimyoviy tarkibi va xalq tabobatida işlatilişi.
3. Dorivor xomaşyoni yiğiş, quritiş va saqlaş usullari.
4. Damlama, qaynatma va fitopreparatlar tayyorlaşning umumiy texnologiyasi.
5. Dorivor ösimliklarning farmatsevtika sohasidagi ahamiyati.

1-bosqiç. Taşkiliy qism

- Talabalar bilan salomlaşiş va davomatni aniqlaş.
- Maşğulot mavzusi, maqsadi va vazifalarini tuşuntiriş.
- Talabalarni kiçik guruhlarga ajratiş.
- Amaliy maşğulot uçun zarur jihoz va namunalarni tayyorlaş.

2-bosqiç. Ötilgan mavzuni faollaştiriş

Aqliy hujum metodi

1. Dorivor ösimliklar deb qanday ösimliklarga aytiladi?
2. Oğriqni kamaytirişda qanday dorivor ösimliklardan foydalaniladi?
3. Dorivor ösimliklarning qaysi qismlari xomaşyo sifatida işlatiladi?
4. Ösimliklar tarkibidagi efir moylari qanday ahamiyatga ega?
5. Damlama va qaynatma örtasidagi farq nimada?
6. Dorivor xomaşyo qanday yiğiladi va saqlanadi?

3-bosqiç. Asosiy amaliy maşğulot

1-amaliy topşiriq. Dorivor ösimliklarning morfologik tuzilişini örganiş

Moyçeçak (*Matricaria çamomilla*)
yalpiz (*Mentha*)
Oq tol (*Salix alba*)
Valeriana (*Valeriana officinalis*)

Talabalar berilgan gerbariy va quritilgan ösimlik namunalari asosida:

- ösimlikning taşqi tuzilişini;
- barg, poya, gul va ildiz belgilarini;
- dorivor xomaşyo sifatida işlatiladigan qismlarini;
- ösimlikning öziga xos morfologik belgilarini aniqlaydilar.

1-jadval. Dorivor ösimliklarning morfologik xususiyatlari

Ösimlik nomi	Oilasi	Dorivor qismi	Asosiy belgisi
Moyçeçak	Asteraceae	Gul savatçasi	Oq tilsimon, sariq naysimon gullar
Qalampir yalpiz	Lamiaceae	Bargi	Qarama-qarşi barglar, tört qirrali poya
Oq tol	Salicaceae	Pöstloği	Daraxtsimon ösimlik, pöstloq xomaşyo
Valeriana	Caprifoliaceae	Ildizpoyasi va ildizi	Öziga xos hidli yerosti organlari

2-amaliy topşiriq. Ösimliklarning kimyoviy tarkibini örganiş
Talabalar quyidagi dorivor ösimliklar tarkibidagi biologik faol moddalar bilan tanişadilar:

Ösimlik	**Asosiy biologik faol moddalar**	**An'anaviy qöllaniş yönalişi**
Moyçeçak	Flavonoidlar, efir moyi komponentlari	Yengil yalliğlaniş va spazm bilan boğliq noqulayliklar
Qalampir yalpiz	Mentol, menton, efir moyi	Sovituvçi ta'sir, ayrim spazm va hazm bilan boğliq noqulayliklar
Oq tol	Salitsin va fenolglikozidlar	Oğriq va isitma bilan boğliq an'anaviy qöllaniş
Valeriana	Valeren kislotalari va boşqa birikmalar	Tinçlantiruvçi yönaliş

Topşiriq: Har bir ösimlikning kimyoviy tarkibini örganing va biologik faol moddalarining ahamiyatini izohlang.

3-amaliy topşiriq. Dorivor xomaşyoni yiğiş va saqlaş usullarini örganiş
Talabalar dorivor ösimliklarning turli qismlarini yiğiş va tayyorlaş qoidalari bilan tanişadilar:

- gullar – gullaş davrida;
- barglar – ösimlik yaxşi rivojlangan davrda;
- yer ustki qismi – belgilangan vegetatsiya davrida;
- ildiz va ildizpoyalar – odatda kuzda yoki erta bahorda;
- pöstloq – tegişli mavsumda, belgilangan qoidalarga muvofiq yiğiladi.

Xomaşyoni quritişda uning tabiiy rangi, hidi va sifatini saqlaşga e'tibor beriladi. Tayyor xomaşyo quruq, toza, yorliqlangan idişlarda saqlanadi.

4-amaliy topşiriq. Damlama va qaynatma tayyorlaş texnologiyasi bilan tanişiş
Damlama tayyorlaş bosqiçlari:

1. Dorivor ösimlik xomaşyosini tanlaş.
2. Xomaşyoning taşqi körinişi va sifatini tekşiriş.
3. Belgilangan miqdorda namuna oliş.
4. Tasdiqlangan texnologik yöriqnoma asosida suv bilan işlov beriş.
5. Damlaş, suziş va yorliqlaş jarayonlari bilan tanişiş.

Qaynatma tayyorlaş bosqiçlari:

1. Dorivor xomaşyoni tanlaş.
2. Xomaşyoni maydalaş va ölçaş.
3. Belgilangan usul böyiça suv bilan işlov beriş.
4. Qaynatiş, sovitiş va suziş bosqiçlarini örganiş.
5. Tayyor mahsulotni yorliqlaş va saqlaş şaroitlarini muhokama qiliş.

Eslatma: Bu jarayonlar öquv maqsadida bajariladi. Tayyorlangan namunalar içilmaydi yoki davolaş maqsadida işlatilmaydi.

5-amaliy topşiriq. Dorivor ösimliklarning farmatsevtik ahamiyatini örganiş
Talabalar quyidagi preparat va mahsulotlar bilan tanişadilar:

- moyçeçak damlamasi va yiğmalari;
- qalampir yalpiz damlamasi, yalpiz suvi va efir moyi;
- mentol saqlovçi preparatlar;
- valeriana asosidagi tinçlantiruvçi preparatlar;
- tol pöstloği asosidagi standartlaştirilgan preparatlar.

Topşiriq: Dorivor ösimliklarning qaysi qismlaridan farmatsevtik mahsulotlar olinişi va ularning qanday yönalişda işlatilişini tuşuntiring.

4-bosqiç. Mustahkamlaş

1-ilova. Aqliy hujum metodi

1. Oğriqni qoldirişda qöllaniladigan şifobaxş giyohlarga misollar keltiring.
2. Moyçeçakning dorivor xususiyatlari qanday?
3. Qalampir yalpiz tarkibidagi asosiy biologik faol modda qaysi?
4. Mentolning farmatsevtik ahamiyati nimadan iborat?
5. Oq tol pöstloğida qanday faol moddalar uçraydi?
6. Valeriana qanday xususiyati bilan tanilgan?
7. Dorivor xomaşyoni yiğiş va quritiş qoidalari qanday?
8. Damlama va qaynatma tayyorlaşning farqi nimada?

2-ilova. FSMU metodi

Mavzu: Oğriqni qoldiruvçi şifobaxş giyohlarning ahamiyati

FSMU bosqiçlari	**Talabalarning javoblari**
F – Fikringizni bayon eting	
S – Fikringiz sababini tuşuntiring	
M – Fikringizni asoslovçi misol keltiring	
U – Umumiy xulosa çiqaring	

3-ilova. B/B/B jadvali

Bilaman	**Bilişni xohlayman**	**Bilib oldim**

5-bosqiç. Monitoring va baholaş

Talabalar quyidagi mezonlar asosida baholanadi:

1. Dorivor ösimliklarni töğri aniqlaşi.
2. Morfologik belgilarini tavsiflaşi.
3. Dorivor xomaşyo qismlarini farqlaşi.
4. Kimyoviy tarkibini izohlaşi.
5. Damlama va qaynatma tayyorlaş bosqiçlarini tuşuntirişi.
6. Amaliy topşiriqlarni bajarişi va xulosa çiqarişi.

6-bosqiç. Mustahkamlaş uçun savollar

1. Oğriqni qoldiruvçi şifobaxş giyohlar haqida tuşunça bering.
2. Moyçeçakning morfologik tuzilişi va kimyoviy tarkibi qanday?
3. Qalampir yalpizning dorivor xususiyatlari nimalardan iborat?
4. Mentol qanday farmatsevtik preparatlar tarkibiga kiradi?
5. Oq tol pöstloğining kimyoviy tarkibi qanday?
6. Valeriana xalq tabobatida qanday maqsadlarda işlatiladi?
7. Dorivor ösimlik xomaşyosini yiğiş va saqlaş qoidalarini tuşuntiring.
8. Damlama va qaynatma qanday tayyorlanadi?
9. Dorivor ösimliklarning farmatsevtika sanoatidagi ahamiyati nimada?
10. Nima sababdan dorivor ösimliklardan foydalanişda xavfsizlik qoidalariga rioya qiliş zarur?

Xulosa

Amaliy maşğulot davomida talabalar oğriqni kamaytirişda an'anaviy ravişda qöllaniladigan moyçeçak, qalampir yalpiz, oq tol va valeriana kabi dorivor ösimliklarning morfologik tuzilişi, kimyoviy tarkibi, dorivor xomaşyo qismlari va farmatsevtik ahamiyati bilan tanişadilar. Şuningdek, dorivor ösimlik xomaşyosini yiğiş, quritiş, saqlaş va undan damlama hamda qaynatma tayyorlaşning umumiy texnologik bosqiçlarini örganadilar.

Uyga vazifa: Oğriqni kamaytirişda an'anaviy ravişda qöllaniladigan yana ikkita dorivor ösimlik haqida ma'lumot töplang. Ularning lotinça nomi, oilasi, dorivor qismi, kimyoviy tarkibi va qöllaniş yönalişlarini jadval şaklida tayyorlang.

Asosiy adabiyotlar

1. E.T. Berdiyev va boşqalar "Örmon dorivor ösimliklari" Öquv qöllanma, "Ibn Sino" Toşkent-2016 256 bet.
2. M.X.Begmatova Xalq tabobari dorivor ösimliklari. Samarqand davlat veterinariya meditsinasi,çorvaçilik va biotexnologiyalar universiteti Naşr matbaa markazi, Samarqand-2025
3. M.X.Begmatova, I.Xamdamov, G.A. Suvonova, A.A.Nurniyozov, N.J.Xodjayeva, Q.X.Jurakulov E.I.Xamdamova. Botanika va ösimliklar fiziologiyasi fanidan amaliy va laboratoriya maşğulotlar. Öquv qöllanma. Samarqand davlat veterinariya meditsinasi, çorvaçilik va biotexnologiyalar universiteti naşr matbaa markazi, 2025 yil. 248 bet.
4. I.H.Hamdamov, E.I. Hamdamova, G.A. Suvanova, M.X.Begmatova "Botanika va ösimliklar fiziologiyasii". Darslik. "Sano-standart". Toşkent-2017 yil. 368 bet.

Qo'şimça adabiyotlar

5. Linda r. Berg, ph.d. Introductory botany. Plants, People, And the environment. Former Affiliations: University of Maryland, College Park St. Petersburg Colleg. 2026. 622
6. Şernazarov Ş.Ş., Nurniyozov A.A, Taşpulatov Y.Ş. "Botanika, mikologiya va algologiya fanidan amaliy maşğulotlar" Uslubiy qöllanma. "Samarqand ideal print" Samarqand 2021.

Axborot manbaalari

7 *https://catalogue.usask.ca/PLSC-342*

8 *https://nust.edu.pk/wp-content/uploads/course_content_files/876330044_MEDICINAL%20PLANTS%20(PBT-803).pdf*

9 *https://jadavpuruniversity.in/storage/2022/10/1649152423.pdf*

10 *https://agrobiologicalrecords.com/display.php?txt_volume=24*